

Јована Бонцић
Универзитет у Београду
Учитељски факултет

Стручни рад
Методичка пракса број 2/2017.
УДК: 371.3::821.163.41-342.09
стр. 265-274

ЕЛЕМЕНТИ СТАРЕ СРПСКЕ РЕЛИГИЈЕ У НАРОДНОЈ БАЈЦИ „ПЕПЕЉУГА“

Резиме: Народне бајке и њихови поједини мотиви најчешће потичу из далеке прошлости. У својим сижеима сачувале су неке од прастарих облика тадашњих убеђења, друштвеног уређења, институција и обреда. У раду је понуђено је тумачење народне бајке „Пепељуга“ које се ослања на стару, прехришћанску религију и са тог становишта су анализирани мотиви који су сачувани у грађи бајке. Упоредном анализом методичке апаратуре у читанкама различитих издавача одобрених од стране Министарства просвете, стећи ће се увид у којој мери се такав приступ бајкама негује кроз уџбенике. Циљ рада је предлог тумачења бајке које укључује стару религију, указивање на важност познавања и разумевања њених појава како би тумачење бајке било адекватно и скретање пажње на важан материјал који су бајке сачувале, а који може послужити да се стекну и прошире знања о сопственом народу.

Кључне речи: настава књижевности, разредна настава, стара српска религија,

Елементи старе српске религије у народној бајци „Пепељуга“

народне бајке, читанка.

УВОД

Школски програм од првог до четвртог разреда основног образовања прописује две народне бајке као обавезне за обраду – „Чардак ни на небу ни на земљи“ у трећем разреду⁶ и „Пепељугу“ у четвртом.⁷ Такође, у оквиру лектуре за други разред, предвиђен је избор из српских народних бајки.⁸

Са појединим одликама народних бајки ученици се, дакле, сусрећу већ у другом разреду: са чудесним бићима и појавама, симболиком чаробних предмета, устаљеним формулама и изолованошћу ликова. Усмену књижевност карактеришу и национална обележја, тако да треба упућивати и на ту врсту знања и даље је надограђивати. Према Веселину Чајкановићу, бајке су најзначајнија врста за изучавање старе, прехришћанске религије нашег народа, јер су у њима сачуване представе и веровања који сежу у најдубљу, магловиту прошлост.⁹

Наша народна „Пепељуга“ се, у четвртом разреду, надовезује на већ стечена знања о одликама народне бајке, даље их проширујући. Карактеристика напуштања кућног прага – да би сиже могао даље да се развија,¹⁰ бива проширена и употпуњена бајком „Пепељуга“ у којој се радња развија и тече без јунакињиног одласка од куће. Пепељуга остаје у кругу кућног прага, без сусрета са фантастичним бићима попут змаја, аждаје, летећег коња.

Судбина девојке која остаје без мајке, представљена овом бајком, садржи велики број елемената старе религије. Могло би се рећи да они чине највећи део бајковне грађе и да без њих не би било могуће адекватно објаснити и разумети овај текст који, неретко, наилази на отпор наставника и родитеља управо због неразумевања.

Знања која се проширују највећим делом припадају култу предака и веровањима која се везују за њихово поштовање, покровитељство и заштиту. Обрадом народне бајке

⁶ „Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања“, *Просветни гласник*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2005, број 1, стр. 3.

⁷ „Правилник о наставном програму за четврти разред основног образовања и васпитања“, *Просветни гласник*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2006, број 3, стр. 5.

⁸ „Правилник о изменама и допунама правилника о врсти стручне спреме наставника који изводе образовно-васпитни рад из изборних програма у основној школи“, *Просветни гласник*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2004, број 10, стр. 5.

⁹ Веселин Чајкановић, *О врховном богу у старој српској религији*, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, стр. 30.

¹⁰ Мирјана Детелић, „Поетика фантастичног простора у српској народној бајци“, у: *Српска фантастика / Научни скуп Српска фантастика – натприродно и нестварно у српској књижевности*, одржан у Београду 13-17. априла 1987. године; (*Научни скупови; књ. 44, Одељење језика и књижевности; књ. 9*); САНУ, Београд, 1989, стр. 161.

„Пепељуга“ постаје сасавим јасно зашто и у којој мери кућни праг штити јунака, каква је природа те заштите и зашто је у највећем броју бајки почетна равнотежа поремећена управо напуштањем дома.

НАРОДНА БАЈКА „ПЕПЕЉУГА“ У ЧИТАНКАМА ЗА ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Као бајка обавезна за обраду, наша народна „Пепељуга“ се налази у свим читанкама за четврти разред које су у употреби у основним школама.¹¹ Представљена је у целини, а одређени аутори,¹² пружају информације и о варијантама ове бајке које постоје код других народа. Ипак, у свим изборима налази се једино српска верзија.

Оно што је заједничко за ауторе свих читанки јесте постављање Пепељугиних и особина осталих ликова на централно место у методичкој апаратури, чиме је одређен смер тумачења. На овај начин, пропушта се да се уочи да ликови у бајкама нису психолошки одређени, као и да су без унутрашњег живота.¹³ Из таквог постављања, неизбежно следи њихова јасна поларизација на позитивне и негативне. Поновно успостављање равнотеже која је на почетку поремећена неким догађајем (отмица од стране фантастичног бића, одлазак јунака у свет, претварање члана породице у животињу, наношење штете...)¹⁴ тумачи се као победа добра над злим. Аутори читанки нису се бавили одликама народне бајке као књижевне врсте и нема упућивања на њихову жанровску структуру.

Методичка апаратура бајке у читанци Трешња у цвету питањима попут „Ко је овде добар, а ко зао?“ подразумева квалификацију добар – зао која, као очекивани исход, има сврставање Пепељуге међу добре, а маћехе међу зле ликове. У бајци се, међутим, не говори о Пепељугиним особинама и не може се са сигурношћу оценити њен карактер. Зна се да је била послушна, али то није довољно да би се препознала као карактерно добра. Лити наглашава да јунак у бајци не постиже успех зато што је он добар, а остали ликови зли, јер у њој нема никакве моралне квалификације, већ „само и једино стога што је он јунак бајке,

¹¹ Мирјана Аранђеловић, *Читанка за 4. разред основне школе*, БИГЗ, Београд, 2007; Мр Зорана Опачић Николић, Даница Пантовић, *Прича без краја* –

Читанка за 4. разред, Завод за уџбенике, Београд, 2007; Радмила Жежељ Ралић, *Речи чаробнице* – *Читанка за 4. разред основне школе*, Klett, Београд, 2006; Симеон Маринковић, Славица Марковић, *Читанка за 4. разред основне школе*, Креативни центар, Београд, 2012. Наташа Станковић Шошо, Соња Чабрић, *Бескрајне речи: читанка за четврти разред основне школе*, Нови логос, Београд, 2015.

¹² Радмила Жежељ Ралић, Мирјана Аранђеловић и група аутора читанке *Трешња у цвету*,

⁹ Макс Лити, *Европска народна бајка*, Орбис, Београд, 1994, стр. 16.

¹⁴ У случају бајке „Пепељуга“, равнотежа је поремећена наношењем штете: јунакиња мајка се претвара у краву (умире), услед чега долази маћеха која јунакињу угрожава и задаје јој тешке задатке.

најмлађи и изолован, а они то нису.¹⁵ Јунак или јунакиња у бајци најчешће су јединци или најмлађи од троје деце, али се често јављају и као „будала и пепељуга”.¹⁶ У бајци „Пепељуга” могло би бити речи о опозицији неугрожен – угрожен, или чак зао – угрожен, али не треба заборавити да поступци ликова у бајкама нису одређени њиховим особинама, већ да им је понашање унапред кодирано у складу са позицијом и да сваки лик реагује „са механичком једнозначношћу”.¹⁷

Тражи се, даље, да се у тексту бајке пронађу делови који описују однос Пепељугиног оца према њој, као и делове у којима су описане особине маћехиних ћерки. Таква места у тексту не постоје, а односи које ликови у бајкама остварују нису психолошки обојени, већ су, ако постоје, засновани на радњи.¹⁸

У осталим читанкама анализа бајке одвија се на исти начин. Симеон Маринковић и Славица Марковић у Читанци за 4. разред основне школе постављају захтеве за анализом ликова и њихових особина према унапред подразумеваној матрици која, поново, Пепељугу сврстава у добре, а маћеху у зле. У читанци Прича без краја наилази се на захтев да се у тексту бајке пронађу места на којима се уочавају особине ликова, иако таквих места готово да нема. Као што је већ поменуто, једино може бити речи о послушности, што није довољно за доношење суда. Ученици су упућени да донесу закључак о Пепељугиним особинама на основу њених одлазака у цркву, што је недовољно, јер је у цркву одлазила и маћеха. Грађа народне бајке потиче из много дубље старине, која је претходила примању хришћанства, али то за анализу бајке није значајно.

Радмила Жежељ-Ралић захтеве за тумачењем своди на препричавање бајке, уз осврт на јунакињино име, али без дубље анализе његовог значења. Мирјана Аранђеловић пред ученике ставља захтев да повежу ликове маћехе и Пепељуге са одговарајућим датим особинама. Овако програмираним задатком очекује се да ће маћехи бити додељене лоше, а Пепељуги добре особине. Овај аутор иде корак даље захтевом да ученици испричају нешто о једној драгој и једној злој особи, што није прихватљиво.¹⁹

Увидом у методичку апаратуру читанки за четврти разред, ствара се слика о смеру којим се креће тумачење бајке „Пепељуга” у основним школама. Анализа остаје у устаљеним оквирима опозиције добар – зао, казна – награда, док елемената старе религије нема, иако су они веома битни за правилно разумевање и тумачење.

¹⁵ Макс Лити, *Европска народна бајка*, Орбис, Београд, 1994, стр. 45.

¹⁶ Исто, стр. 42.

¹⁷ Исто, стр. 42

¹⁸ Макс Лити, *Европска народна бајка*, Орбис, Београд, 1994, стр. 42.

¹⁹ Осим што је неадекватно усмеравати ученике на причање о злој особи, тај захтев није у функцији анализе бајке.

„ПЕПЕЉУГА“ СА СТАНОВИШТА СТАРЕ РЕЛИГИЈЕ – ПРЕДЛОГ АНАЛИЗЕ

Народна бајка „Пепељуга“ нуди велике могућности за анализу и тумачње са становишта које би укључило елементе старе религије којих у овој бајци има доста. Без њих се бројни мотиви, неретко карактерисани као веома сурови, попут претварања мајке у краву, клање и забрана једења њеног меса, не могу правилно протумачити и разумети. Међутим, за рад у школи и за намену овог рада, било би оптерећујуће да се сви они уводе у методичку апаратуру, али због разумевања бајке пажњу треба усмерити на неколико нарочито значајних: јама, кућни праг, огњиште, инкарнација предака, култ предака.

У културној традицији нашег народа фигурира логички систем бинарних опозиција,²⁰ које важе и за простор. Са једне стране је кућа, праг, који штите јунака бајке, а са друге стране је простор у коме су звери и демони. За јаму је јасно да се налази на супротном крају значењске равни у односу на кућу. У нашем народу постоје бројне легенде и приче о различитим јамама, а Чајкановић наводи да јама у народној религији представља доњи свет.²¹ Он истиче и да дубровачки песници пакао називају речју јама. Према свему овоме, јасно је да је управо јама из ове бајке доњи или онај свет.

Са друге стране, кућа, кућни праг штите јунака који је безбедан док их не напусти. Кућни праг је место под којим се верује да живи змија чуваркућа²², пријатељски настројена према укућанима и члановима породице. Змија је, такође, често сматрана инкарнацијом неког претка.²³ Када млада први пут улази у младожењину кућу, он је преноси преко прага испод којег се веровало да су душе предака. То се чини да не би дошла у блиски контакт са младожењиним прецима који се према њој још увек односе као према странцу, у чији култ још није примљена. У стара времена људи су сахрањивани у кући, под прагом, па је јасно откуд такво поштовање и моћ који су му се приписивали, као и зашто у просторној опозицији кућа – шума кућни праг штити јунака. Штити га јер ту бораве његови преци, задужени за благостање својих потомака.

Разговор којим би се ученици подстакли да самостално донесу закључак о природи јаме и кућног прага, као и њиховог супротног односа, могао би да почне питањима: Где се осећају најсигурније? Зашто баш код куће? Каква је то јама из бајке? Како је замишљају?

²⁰ Мирјана Детелић, „Поетика фантастичног простора у српској народној бајци“, у: *Српска фантастика / Научни скуп Српска фантастика – натприродно и нестварно у српској књижевности*, одржан у Београду 13 – 17. априла 1987. године; (*Научни скупови; књ. 44, Одељење језика и књижевности; књ. 9*); САНУ, Београд, 1989, стр. 160.

²¹ Види детаљније у: Веселин Чајкановић, *Из српске религије и фолклора 1910 – 1924*, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, стр. 423.

²² Види детаљније у: Исто, стр. 419.

²³ Веселин Чајкановић, *Из српске религије и фолклора 1925 – 1942*, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, стр. 122 – 123.

Шта се све може наћи у таквој јами? Скренути пажњу да се јунаку бајке ништа не догађа док је код куће, у сигурном окружењу, већ да је изложен опасностима так када је напусти.

Претварање мајке у краву је мотив који је присутан и у другим бајкама („Марко Краварић“).²⁴ Мајка је умрла, али на одређен начин и даље живи кроз краву. То се може објаснити старим веровањима, према којима душа умрлог може ући, прећи у животињу, у овом случају краву. Дакле, у крави је заправо душа Пепељугине мајке. Ово је познат случај у старој религији, јер се веровало да душе предака могу бити инкарниране у разним животињама.²⁵ У нашем народу веровало се да се од предака може добити помоћ, да они помажу својим живим потомцима, као и да се од њих може измолити плодност,²⁶ како сточна, тако и људска. Због низа сличних заслуга које су се приписивале прецима њима је чињен култ: поштовани су и слављени, а обележавали су се и празници који су им били посвећени.

Ученици се могу подстаћи питањима: Шта се десило са мајком? Каква је то крава, кога она представља? Може им се тражити да објасне на које све начине мајка/крава помаже Пепељуги, откуд јој те моћи, као и зашто Пепељуга није смела да једе кравље месо.²⁷

На крају, могу да кажу шта мисле – могу ли још неки преци (осим мајке) да помогну својим потомцима? Учешће голубова у помагању Пепељуги такође припада мотиву инкарнације предака,²⁸ као и петао који је у традицији нашег народа имао веома важну улогу²⁹ и који, на крају бајке, одаје где је маћеха сакрила Пепељугу од принца.

Значај који је у традицији српског народа имало огњиште био је велики. Осим кућног прага, веровало се да душе бораве и у ватри на огњишту.³⁰ Када млада уђе први пут у

²⁴ Војислав Ђурић, *Антологија народних приповедака*, Српска књижевна задруга, Београд, 1977, бр. 44.

²⁵ Улогу полагајеника, који се такође сматра инкарнацијом претка, некада је имао во, који се уводио у кућу, указиване су му почаст и приношене жртве у храни и пићу. Проп наводи како претварање у животиње значи смрт. Некада се веровало да душе мртвих имају снагу какву на овом свету они никад нису имали и управо се тим веровањем објашњавају чуда на мајчином гробу којима она помаже својој ћерки.

²⁶ Веселин Чајкановић, *Из српске религије и фолклора 1925 – 1942*, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, стр 237.

²⁷ Забрана једења животињског меса потицала је од страха да би се могла појести и душа претка која је можда инкарнирана у тој животињи. Првобитни смисао поста управо је био у веровању да душе умрлих могу ући у животињу, па се избегавало једење животињског меса у доба године када су душе у покрету, како друга душа не би ушла у наше тело. Такве животиње су називане сеновите животиње.

²⁸ Тако се објашњава обичај да на Божић укућани квоцају, призивају душе предака које су инкарниране у птицама, кокошкама.

²⁹ Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Нолит, Београд, 2004, cf. петао.

³⁰ Види детаљније у: Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, стр. 78; Сретен Петровић, *Српска митологија: у веровању, обичајима и ритуалу*, Народна књига, Београд, 2005, стр. 164.

младожењину кућу, она прво оде до огњишта да га процара.³¹ Она се на тај начин, као странац у новој кући, представља прецима како би је они прихватили као домаћег члана. За ову бајку је то од нарочитог значаја.

Од ученика се може тражити да покушају да објасне поступак младиног царања огњишта, како га разумеју и да закључе шта би могла бити његова сврха, ако се зна да се веровало да ту бораве душе (младожењиних) предака. Затим разговарати о значају огњишта за некадашњег човека.

У оквиру разговора о значају огњишта, може се направити још један осврт на заштиту својих предака коју је добијала Пепељуга. Она је највише времена проводила око ватре, огњишта, пепела, односно око места где, према веровању, бораве њихове душе. Она је та која је домаћа, њени преци су под прагом, у ватри и они јој помажу. Сваки пут када би се Пепељуга вратила раније из цркве, она би брзо стала уз огњиште и стиче се утисак да на том месту она има одређену врсту сигурности („Дошавши она кући, свуче се и хаљине остави у сандук, па одмах к ватри као и прије.“). Вероватно је да се у имену Пепељуга крије значење особе која је под покровитељством, заштитом предака чије душе бораве баш у том огњишту, од чијег је пепела упрљана.

Након анализе која би укључила и питања из области старе религије, требало би преиспитати уврежене стереотипе о бајкама који подразумевају срећан крај у коме добри ликови бивају награђени, а лоши кажњени и усмерити закључак на то да ова бајка има срећан крај пре свега зато што је Пепељуга била под заштитом својих предака.

Додатак: кратки функционални речник појмова старе религије

Као могућност, може се континуирано састављати речник појмова старе религије који се налазе у народним бајкама које се обрађују. Он би могао да послужи наставницима за смернице у анализи, али и ученицима, за брже и лакше усвајање појмова који се односе на скуп веровања нашег народа из времена пре примања хришћанства. Ученици би речник проширивали и допуњавали током времена, када обраде неку бајку или чују за неки обичај чије објашњење укључује неку појаву из старе религије.

култ предака – поштовати и славити претке, обележавати празнике посвећене њима;
инкарнација – веровање да душа умрлог може ући, прећи у животињу или неко друго тело;

јама – доњи или „онај“ свет;

кућни праг – место под којим се веровало да живи змија чуваркућа која представља неког претка;

³¹ Веселин Чајкановић, *Из српске религије и фолклора 1925 – 1942*, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, стр. 154.

огњиште – место на којем најчешће бораве душе предака: верује се да душе бораве на прагу и испод њега, око огњишта, у угловима куће, на раскршћу, у воденици, на тавану, под стрехом, итд.

ЗАКЉУЧАК

Анализа грађе народне бајке „Пепељуга“ показује у којој су мери у њој садржани трагови старих веровања нашег народа и наше старе религије. Приказано је на који начин се они могу приближити и појаснити ученицима четвртог разреда основне школе. Указано је на то да бројни мотиви важни за сиже имају корене у прошлости пре примања хришћанства, као и да потпуно тумачење зависи и од старе религије, док је за тако нешто, опет, неопходно познавање њених основних одлика и појмова. Ову бајку нарочито вредном чини могућност да се ученици, путем њене грађе, упознају са најважнијим карактеристикама култа предака, изузетно јаког и свеприсутног у нашем народу и веровањима везаним за инкарнације предака, заштиту коју пружају, и места на којима њихове душе бораве.

Методичка апаратура у одобреним читанкама за четврти разред које су у употреби у основним школама указује на смер којим тече тумачење народне бајке „Пепељуга“. Било би добро и пожељно искористити оно што су бајке до данашњих дана сачувале у својој грађи, а што потиче из давнина. Њих не треба схватати као приче које служе само за разоноду, већ треба искористити њихов потенцијал и унапредити школску праксу увођењем елемената старе религије у анализу и тумачењем бајке из тог угла.

Са друге стране, стара религија, веровања, обичаји и традиција, који су као део културног наслеђа важни за идентитет једног народа, у великој мери присутни су и данас у свакодневном животу свременог човека, али им је заборављен смисао. Многи обичаји се и даље практикују, али се више не која им је сврха (одношење хране на гроб покојника, преношење младе преко кућног прага, квоцање за Божић...). Да би се боље разумела сопствена обичајна пракса и традиција која и даље има утицаја на обликовање људи и њихових међусобних односа, потребно је стећи знања из ове области, а томе могу да помогну бајке, већ у веома раном узрасту.

Литература

Војислав Ђурић, Антологија народних приповедака, Српска књижевна задруга, Београд, 1977.

Вук Стефановић Караџић, Српске народне приповјетке, Нолит, Београд, 1977.

„Правилник о изменама и допунама правилника о врсти стручне спреме наставника који изводе образовно-васпитни рад из изборних програма у основној школи“, Просветни гласник, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2004, број 10, стр. 2 – 10.

„Правилник о наставном програму за четврти разред основног образовања и васпитања“, Просветни гласник, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2006, број 3, стр. 4 – 11.

„Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања“, Просветни гласник, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2005, број 1, стр. 2 – 9.

Мирјана Аранђеловић, Читанка за 4. разред основне школе, БИГЗ, Београд, 2007.

Радмила Жежељ Ралић, Речи чаробнице - Читанка за 4. разред основне школе, Klett, Београд, 2006.

Др Симеон Маринковић, Славица Марковић, Читанка за 4. разред основне школе, Креативни центар, Београд, 2012.

Мр Зорана Опачић Николић, Даница Пантовић, Прича без краја - Читанка за 4. разред, Завод за уџбенике, Београд, 2007.

Наташа Станковић Шошо, Соња Чабрић, Бескрајне речи: читанка за четврти разред основне школе, Нови логос, Београд, 2015.

Нада Тодоров, Соња Цветковић, Миодраг Плавшић, Трешња у цвету - Читанка за 4. разред основне школе, Едука, Београд, 2008.

Душан Бандић, Народна религија Срба у 100 појмова, Нолит, Београд, 2004.

Мирјана Детелић, „Поетика фантастичног простора у српској народној бајци“, у: Српска фантастика / Научни скуп Српска фантастика – натприродно и нестварно у српској књижевности, одржан у Београду 13 – 17. априла 1987. године; (Научни скупови; књ. 44, Одељење језика и књижевности; књ. 9); САНУ, Београд, 1989.

Макс Лити, Европска народна бајка, Орбис, Београд, 1994.

Сретен Петровић, Српска митологија: у веровању, обичајима и ритуалу, Народна књига, Београд, 2005.

Веселин Чајкановић, Из српске религије и фолклора 1910 – 1924, Српска књижевна задруга, Београд, 1994.

Веселин Чајкановић, Из српске религије и фолклора 1925 – 1942, Српска књижевна задруга, Београд, 1994.

Веселин Чајкановић, О врховном богу у старој српској религији, Српска књижевна задруга, Београд, 1994.

Веселин Чајкановић, Стара српска религија и митологија, Српска књижевна задруга, Београд, 1994.

Jovana Bondžić
Univerzity of Belgrade
Faculty of Teachers Education

ELEMENTS OF THE OLD SRPSKA RELIGION IN THE NATIONAL FAIRY
"PEPELJUGA"

Summary: National fairy tales and their particular motifs most often come from the distant past. In their sights, they preserved some of the ancient forms of the then convictions, social organization, institutions and rituals. The paper offers an interpretation of the folk fairy tale "Cinderella" which relies on the old, prehistoric religion, and from this point of view, the motives that were preserved in the fairy tale were analysed. Comparative analysis of the methodical apparatus in the readers of various publishers approved by the Ministry of Education will provide an insight into the extent to which such access to fairy tales is fostered through textbooks. The aim of the paper is to suggest a fairy tale interpretation that includes an old religion, pointing to the importance of knowing and understanding its phenomena in order to interpret the fairy tale adequately and to draw attention to the important material that the fairy tales preserved, which can serve to acquire and expand knowledge of one's own people.

Key words: teaching of literature, class teaching, old Serbian religion, folk fairy tales, readers.

Рад је примљен 28. 09. 2017. године, а рецензиран 09. 11. 2017. године.